

Almadraves, Tonaires, Tonyineres i Tonyinaires

Nicolau S. Cañellas Serrano

Fa un parell d'anys que a la revista *Miramar*, es publiquen una sèrie d'articles sobre els pescadors de Valldemossa (Mallorca), un col·lectiu que va tenir molta d'importància a la vila. Des del primer moment un dels temes que ens va semblar més interessant va ésser el de les almadraves, la millor de les quals havia estat calada a sa Foradada. Quan començarem a parlar amb els pescadors sobre aquest tema, i a comparar el seu testimoni amb el que deia la bibliografia sobre les almadraves, ens adonarem que hi havia qualque cosa que no encaixava, perquè ambdues fonts semblava que descrivien arts ben diferents entre si. Per aclarir l'embull, vam anar estirant el fil, i aquest n'és el resultat.

L'almadrava

L'almadrava és un art de pesca consistent en un conjunt de xarxes de grans dimensions, que arriben a tenir alguns quilòmetres de longitud, que se situen perpendicularment a la costa, per interceptar el pas de les tonyines, que són conduïdes a l'interior d'una cambra, el cóp (figura 1). Quan les tonyines són a l'interior del cóp, les fan sortir a l'exterior amb una altra xarxa situada al fons del cóp. En sortir a la superfície, les tonyines són arponejades i embarcades. Les xarxes dibuixen una planta complexa, que forma un o més cóps. L'art es manté calat durant llargues temporades. La importància de la inversió i de la infraestructura que requereixen fa que per explotar-les es constitueixin societats mercantils. A l'almadrava de Formentera hi feinejaven vint-i-cinc persones i quatre barques, i no era de les més grosses! (D. A., 1990, pàg. 34).

L'almadrava solia estar relacionada amb la presència d'instal·lacions per salar les tonyines. A Cabrera s'ha postulat l'existència d'una almadrava en època romana basant-se en la troballa de

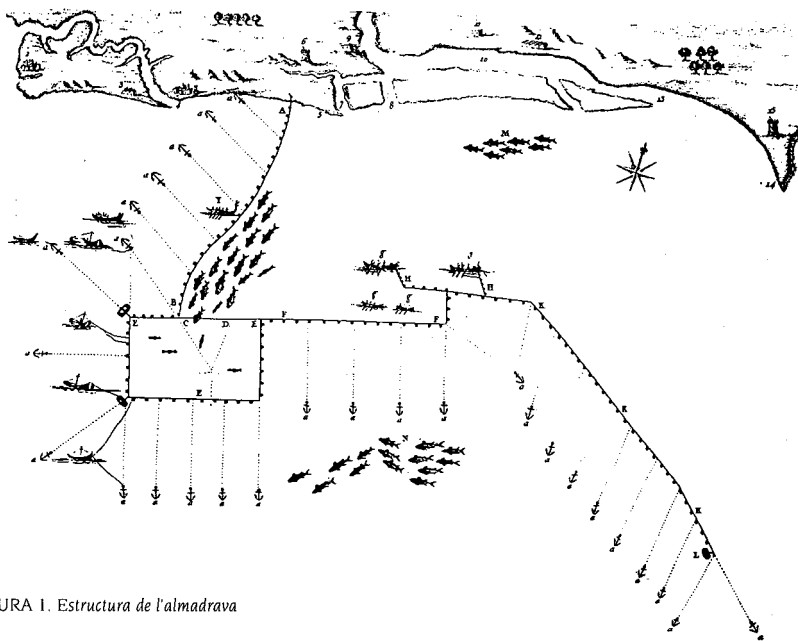


FIGURA 1. Estructura de l'almadrava

piques excavades a la roca que serien les restes d'una factoria de salaó de peix (Frontera. 1993. pàg. 758).

Ja més prop nostre, el 1579 el patró Pere Jaume calà per primera vegada una almadrava a Eivissa (Llabrés. 1980. Pàg. 69). El 1766 va muntar-se una almadrava a Mallorca, devora el cap Blanc. Hi treballaven vint-i-nou homes i nou barques, per als quals va establir-se un petit campament amb una casa, magatzems, molí de sal i un petit oratori (Rosselló, 1964, pàg. 485). El 1791, Sáñez diu que n'hi ha una a Mallorca, una a Menorca i una a Eivissa (Sáñez, 1791, pàg. 30). El 1920 a Balears només se'n calava una a Formentera, a la Savina, que va deixar d'usar-se a conseqüència de la Guerra Civil (Delgado, 1921, pàg. 354; D. A., 1990, pàg. 36).

En parlar de les Pitiüses, el 1867, l'Arxiduc diu que fa tretze anys que van deixar-s'hi d'usar almadraves, quan la societat mercantil que s'havia constituït

per explotar-les va tenir greus pèrdues (Habsburg, 1982, pàg. 82). La dada que eren explotades per una societat ens fa pensar que es tractava de vertaderes almadraves. Lluís Salvador afegeix que, com que aquest art encara s'usa a Mallorca, el descriurà en parlar d'aquesta illa (Habsburg, 1982, pàg. 82).

Però quan l'Arxiduc descriu les almadraves mallorquines, el 1871, sembla que parla d'un art diferent al que hem descrit fins ara (figura 2): diu que és una xarxa de 120 a 170 metres de longitud, que se situa perpendicularment a la costa i que condueix el peix cap a una altra xarxa, perpendicular a la primera i que a cada extrem dibuixa un caragol, en el qual s'enreden les tonyines (Habsburg, 1989, pàg. 554). Aquesta descripció està molt allunyada de la magnitud i complicació de les almadraves que hem descrit abans, però es correspon amb la que donen els pescadors mallorquins de les almadraves, si bé aquests consideren més habituals les d'un sol rotlle.

Però, si aquestes xarxes no són les veritables almadraves, quin és el seu nom original?. I per què s'ha produït aquesta confusió?. La primera clau per resoldre el problema l'hem trobada al llibre *El patrón de pesca de Mallorca*, editat el 1944, on, en parlar dels arts de pesca usats a Mallorca, no s'anomena cap almadrava, però es parla de l'almadrabilla (Oliver, 1944, pàg. 40). Què són les almadrabillas?. El mateix autor les descriu com a xarxes de 250 a 300 metres de llarg; els primers 200 metres es calen perpendicularment a la costa i amb la resta de la xarxa es forma un caragol, el mateix que l'almadrava d'un rotlle dels pescadors mallorquins (Oliver, 1944, pàg. 40). En aquell moment era un art molt comú. Oliver situa 150 punts per calar-la a les costes de Mallorca (Oliver, 1944, pàg. 41-44).

Sembla clar, doncs, que la xarxa que l'Arxiduc i els pescadors mallorquins coneixen com a almadrava, en espanyol es diu almadrabilla. El que caldria aclarir ara és com es diu en català. Ja el 1791, Sáñez Reguart al seu diccionari escriu que els altres noms que rep l'almadrabilla són: tunara, tonaire, toñaira i tuñinera (Sáñez, 1791, pàg. 43), que indiquen clarament quin era l'objectiu principal d'aquestes xarxes i alguns dels quals tenen un innegable origen català. Més prop nostre, al Diccionario de Artes de Pesca de España y sus Poesiones, de Rodríguez, publicat el 1923, es confirma: també se llama en algunos puertos almadraba, tonaire, tunara, tuñinera.

Tonaires, tonyineres i tonyinaira

Els pescadors valldemossins no coneixen cap d'aquests noms, però al diccionari Alcover-Moll trobam dues d'aquestes paraules: tonaire (recollida a Eivissa) i tonyinera. En ambdós casos es tracta de xarxes de malla ampla i fil gruixut, usades per pescar tonyines i que s'identifiquen amb el castellà almadraba. Malauradament no es donen detalls sobre la seva estructura, per tant, hem hagut de recórrer a altres fonts més especialitzades per comprovar si es tracta de les almadrabillas.

A Catalunya, el 1722, s'usava un art anomenat tonaira. Es tractava d'una xarxa de deriva, de 350 a 500 metres de llarg, que es deixava calada perpendicularment a la costa durant tota la nit (Lleonart, 1987, pàg. 118). Sense grans canvis (havia crescut fins a fer 800 metres de longitud) aquest art encara s'usava entorn de 1950 a l'Ametlla de Mar, al sud de Tarragona (Bas, 1980, pàg. 166). A Mallorca aquest tipus de xarxes s'anome-

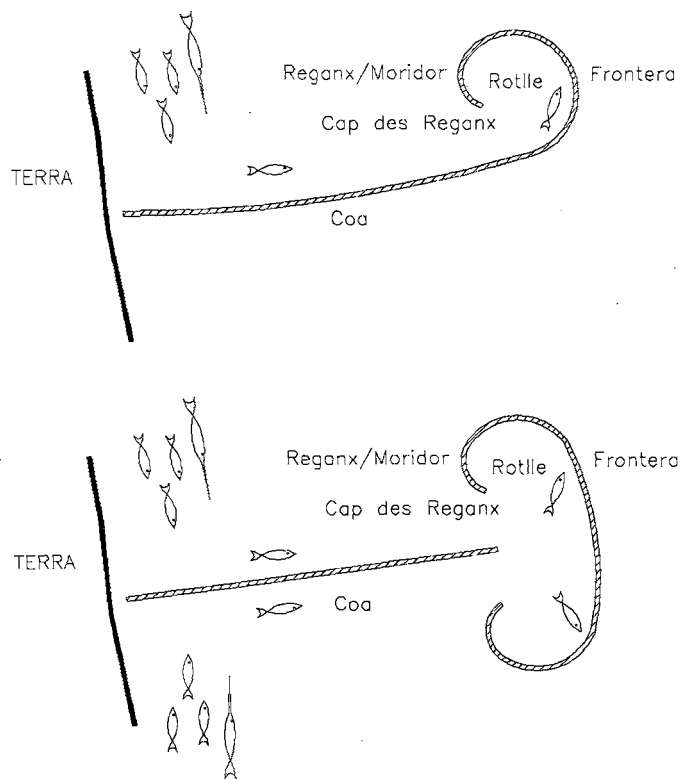


FIGURA 2. Estructura de l'almadravilla o tonaira, segons el manuscrit de Joan Salvador (1722)

nen almadraves de vol o volants i segons Oliver midaven 500 metres de longitud i es deien almadrabilla de deriva en espanyol (Oliver, 1944, pàg. 41).

Cap a finals de segle, 1769-1782, Duhamel du Monceau descriu una altra tipus de tonaira, que s'usava a Cotlliure, Catalunya Nord (Lleonart, 1987, pàg. 44): quan un vigilant avisa de la presència de tonyines, els pescadors es mobilitzen i amb les xarxes dibuixen un semicercle, d'uns 100 metres de perímetre, amb el qual intercepten i tanquen les tonyines. Després la xarxa és cobrada des de terra.

El diccionari de Sáñez Reguart, de 1791, dóna molts detalls sobre l'almadrabilla, la qual havien introduït al País Valencià feia quinze anys pescadors que havien llogat l'almadrava de Mallorca (tal volta la del cap Blanc de la qual hem parlat abans) i que l'havien coneguda allà (Sáñez, 1791, pàg. 70). Tal i com la descriu, l'almadrabilla és un art semblant al que descriu Duhamel du Monceau, però més complex (Sáñez, 1791, pàg. 71) (figura 3): la xarxa es cala dibuixant una gran U, d'uns 80 metres de llarg. Un dels costats de la U està fermat a terra, a unes estagues (A). Al costat curt hi ha fermat un llaüt, sense tripulació, de 38 a 40 pams (B). A l'altre costat de la U, hi ha lligats, a intervals regulars, quatre llaüts de 25 pams, cadascun amb un tripulant (C).

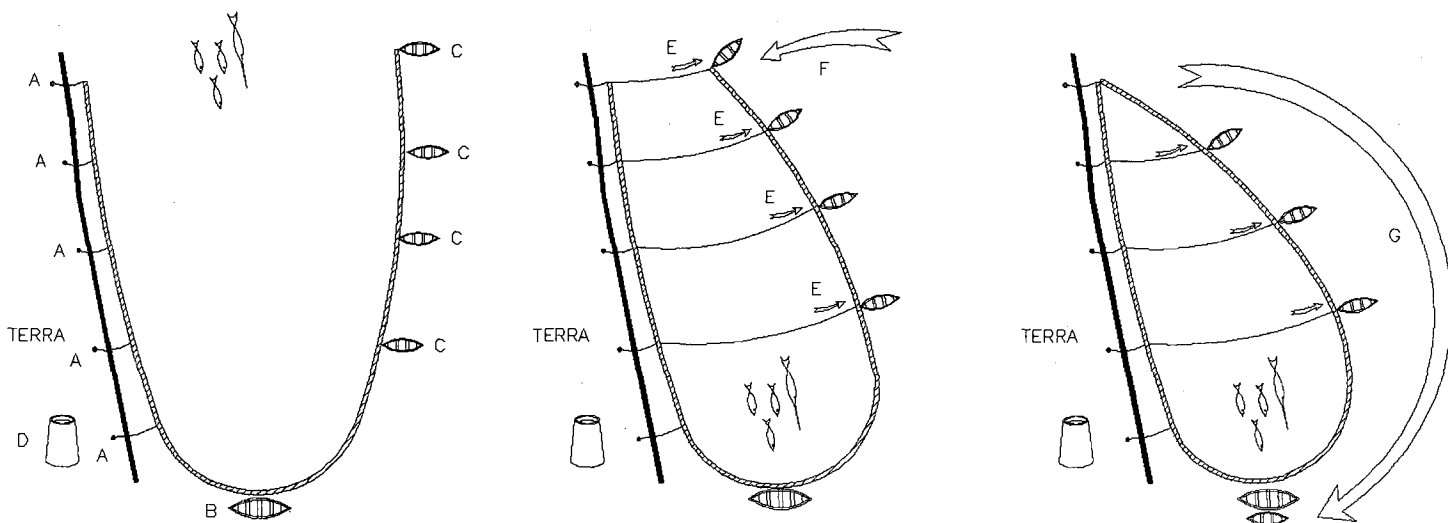


FIGURA 3. Almadrabilla o tonaire descrita per Sañez Reguart, 1791

A terra, dominant-ho tot, hi ha un vigilant (D), que en veure entrar el peix avisa els llaüts petits, els quals comencen a cobrar la xarxa (E), fent que el peix vagi quedant tancat a l'interior de la U. El llaüt que està al final de la xarxa va a terra per tancar completament la xarxa (F) i després es dirigeix al cap de la U, per carregar el peix a l'interior del llaüt gran (G).

Sembla que a la primera meitat del segle XIX, aquest art va canviar d'aspecte, bé perquè va evolucionar, bé perquè va ésser substituït per un art nou, que li va prendre el nom. El que és clar és que a Mallorca, el 1871 l'Arxiduc descriu un art, que anomena almadrava, que és idèntic a l'almadrabilla de la qual parla Oliver el 1944 i a l'almadrava dels pescadors mallorquins. Aquesta xarxa a Formentera encara s'anomena tonaire o tonyinaire, i es té ben present que és un art diferent de l'almadrava (D. A., 199, pàg. 37). El nom de tonyinaire ja és recollit per l'Arxiduc a Eivissa, el 1867, llavors era l'únic art usat en aquella illa per capturar tonyines, perquè, com ja hem dit, havia deixat d'emprar-se l'almadrava (Habsburg, 1982, pàg. 82).

Conclusions

L'almadrava és un art de pesca de grans dimensions, que es cala amarrat a la costa i és de planta molt complexa. Es manté calat alguns mesos l'any i, atesa la seva importància, sol estar directament relacionat amb la salaó de tonyines i sol ésser explotat per empreses comercials. La magnitud de l'art fa que no sigui molt

comú: el 1722 a Catalunya només n'hi havia una en actiu (Lleonart, 1987, pàg. 21), el 1932, catorze en tot Espanya (D. G. de Estadística, 1933, pàg. 184).

L'autèntica almadrava degué ésser poc usada a les Balears. A la costa de Mallorca, segons el Corpus de Toponímia de Mascaró, només hi ha un indret anomenat s'Almadrava, entre el cap Blanc i el cap Enderroc (Mascaró, 1958, Sector 38. 1-D), on hi havia muntada l'almadrava el 1766. Antoni Galmés ens diu que els vells patrons de pesca mallorquins no saben res d'aquestes almadraves (Galmés, 1989, pàg. 124), i en concret pel que hem pogut esbrinar nosaltres, els valldemossins tampoc.

A part de les almadraves, hi ha una altra casta de xarxes destinades a la captura de la tonyina, de dimensions molt més reduïdes. El 1776, a Mallorca s'usava un d'aquests arts anomenat en espanyol almadrabilla, que també era conegut com a tunara, tonaire, toñaira y tuñinera.

A la segona meitat del segle XIX les vertaderes almadraves havien desaparegut de Mallorca, Menorca i Eivissa, però les tonyinaires eren ben comunes. A Eivissa, on havien desaparegut feia poc, encara es conservaven els noms de tonaire i tonyinaire. A Mallorca, on devien haver desaparegut feia més temps, a les tonyinaires se'ls deia almadraves. A Formentera, va haver-hi una almadrava calada fins abans de la Guerra Civil, encara es conserva el nom de tonaire o tonyinaire.

A Mallorca podem esmentar dues excepcions a aquesta afirmació. A Andratx, Llabrés recull el nom d'almadrava reial, que per la descripció que l'acompanya es tracta d'una veritable almadrava (Llabrés, 1980, pàg. 78). A l'Alcover-Moll es recull un mot a Calvià, que devia usar-se per anomenar les tonyinaires: solta almadrava (solta molt grossa que serveix per a pescar tonyines; la solta és una casta de xarxa, més petita i cega que l'almadrava dels pescadors mallorquins, però que té la mateixa forma).

Podríem resumir aquest embull de noms en el quadre següent (vegeu també la figura 4):

<i>Principat</i>
Almadrava
Tonaire
<i>Pitiüses</i>
Almadrava
Tonyinaire, tonaire
<i>Mallorca</i>
Almadrava
Almadrava reial (Andratx)
Almadrava
Solta almadrava (Calvià)
Almadrava de vol
Almadrava volant
<i>Espanya</i>
Almadraba
Almadrabilla
Almadrabilla de deriva

Tot i que a l'àmbit mallorquí el nom d'almadrava aplicat a la tonyinaire és l'usual, no ho és a les Pitiüses, on s'usa o s'ha usat alguna de les formes de la paraula original: tonaire o tonyinaire.

L'ús d'aquesta paraula per esmentar aquest art se'ns mostra com a més exacte, perquè evita possibles confusions amb les veritables almadraves i perquè sembla, històricament, prou justificada.

Pel que fa a les xarxes de deriva per pescar tonyines, al Principat s'ha usat la paraula tonaira i a Mallorca el nom d'almadrava volant o de vol. En aquest cas sembla més clara la forma mallorquina, perquè permet diferenciar les xarxes de deriva de les que resten calades a la vora. Però també podria ésser acceptable la forma tonyinaire de vol.

Fa anys que al nostre país no es calen les vertaderes almadraves, les tonyinaires ni les tonyinaires de vol. La tonyina ha passat a ésser un peix escàs i aquests arts han deixat d'esser econòmicament rendibles (Oliver, 1982, pàg. 18). No hi ha dubte que la desaparició d'aquests arts ha afegit més confusió a la qüestió dels noms. Avui en dia, a Mallorca, als millors punts, on es calaven les tonyinaires més rendibles, com per exemple a sa Foradada, es calen morunes. Es tracta d'un art semblant al tonyinaire, amb el qual no solen pescar-se tonyines, però aquesta ja és una altra història.

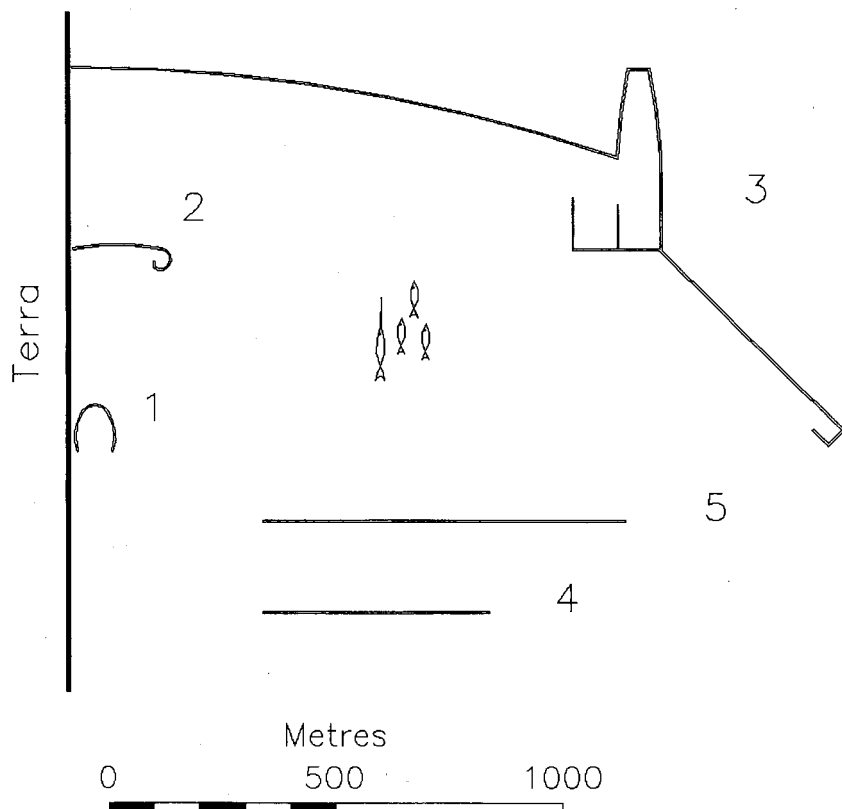


FIGURA 4.

Bibliografia

ALCOVER, A. M.; MOLL, F. Ed. 1988. Diccionari Català-Valencià-Balear. Editorial Moll.

BAS, J.; CAMPRUBI, R. 1980. La pesca a Catalunya. Edicions Destino S.L. Barcelona.

DELGADO, J. 1921. «La pesca marítima en España en 1920. Baleares». Boletín de Pesca. Núm. 61, 62 i 63. Pàg. 241-368.

DIRECCION GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRAFICO, CATASTRAL Y DE ESTADISTICA. 1933. Anuario estadístico de España. Presidencia del Consejo de Ministros.

DIVERSOS AUTORS. 1990. Qui vol peix... Aportació a l'estudi dels ormejos de pesca i al vocabulari nàutic de Formentera. Col·lecció Nit de Sant Joan, núm. 13. Institut d'Estudis Eivissencs.

DUHAMEL DU MONCEAU, M. 1769-1782. *Traité Général des Pêches et Histoire des Poissons qu'elles fournissent tant pour la subsistance des hommes que pour plusieurs autres usages que on rapport aux arts et au commerce. A Paris chez Saillant et Nyou, Libraires et Desain, Libraire.* (Facsimil en 3 vols. Slatkine Reprints. Ginebra. 1984.)

FRONTERA, M.; FONT, A.; FORTEZA, V.; TOMÀS, P. 1993. «Els usos tradicionals del sòl i la pesca». *Història natural de l'arxipèlag de Cabrera.* CSIC. Ed. Moll.

GALMES, A. 1989. «Pescadors i ormeigs que ja casi no hi són». *Cultura popular mallorquina.* Aplec de pautes II. Pàg. 105-142. Informacions Llevant, S.A. Manacor.

HABSBURG, L. S. Ed. 1982 (1867). *Las Baleares por la palabra y el grabado.* Vol. 3. Sa Nostra. Palma.

HABSBURG, L. S. Ed. 1989 (1871). *Las Baleares por la palabra y el grabado.* Vol. 6. Sa Nostra. Palma.

LLABRES RAMIS, J. 1980. «Pescadors (arts de pesca)». *Els nostres arts i oficis d'antany.* I. Pàg. 73-84. *Estudis Monogràfics del Museu de la Porciúncula.* Palma.

LLEONART, J.; CAMARASA, J.M. 1987. *La pesca a Catalunya el 1722 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera.* Museu Marítim de Barcelona, Diputació de Barcelona.

LOPEZ LINAGE, J.; ARBEX, J. C. 1994. *Pesquerías tradicionales y conflictos ecológicos. 1681-1794. Una selección de textos pioneros.* Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.

MASCARO PASARIUS, J. 1958. *Mapa general de Mallorca.*

OLIVER, F. 1944. *El patrón de pesca en Mallorca.* Publicaciones del Instituto Social de la Marina (servicio cultural). Editorial Pellicer, S.L.

OLIVER NARBONA, M. 1982. *Almadrabas de la costa alicantina.* Universidad de Alicante. Caja de Ahorros Provincial de Alicante. Alacant.

RODRIGUEZ SANTAMARIA, B. 1923. *Diccionario de Artes y Pesca de España y sus Posesiones.* Sucesores de Rivadeneyra S.A. Madrid.

ROIG, E.; AMADES, J. 1926. «Vocabulari de la pesca». *Butlletí de Dialectologia Catalana.* Núm. XIV. Pàg. 1-83.

SAÑEZ REGUART, A. 1791. *Diccionario histórico de las artes de la Pesca Nacional.* Madrid.